

УДК 378.018.8:373.011.3-051];001.814:005.336.2

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У КОНТЕКСТІ ВИМОГ СУЧАСНОСТІ

Кудла Марія, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-1868-9892

E-mail: mashakudla1709@gmail.com

У статті розглядається науково-дослідницька компетентність майбутнього вчителя як вимога сучасності та невід'ємна складова його професійної компетентності. Здійснено аналіз поняття «дослідницька компетентність». Запропоновано визначення поняття «дослідницька компетентність учителя». Визначено основні компоненти структури дослідницької компетентності майбутнього вчителя. Доводиться, що дослідницька компетентність майбутніх учителів є результатом їх ефективної науково-дослідної діяльності у навчальний та позанавчальний час.

***Ключові слова:** професійна діяльність, дослідницька парадигма, дослідницька діяльність, дослідницькі вміння, дослідницька компетентність, дослідницька компетентність учителя, структура дослідницької компетентності, науково-дослідна робота студентів, навчально-дослідна робота, позааудиторна науково-дослідна робота.*

FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS IN THE CONTEXT OF MODERN REQUIREMENTS

Kudla Mariia, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Education and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-1868-9892

E-mail: mashakudla1709@gmail.com

The article considers the research competence of the future teacher as a requirement of modernity and an integral part of his professional competence. The analysis of the concept of "research competence" is carried out. The definition of the term "research competence of a teacher" is offered. The main components of the structure of research competence of the future teacher are determined: cognitive, motivational-value, personal-motivational, activity-operational. It is proved that the research competence of future teachers is the result of effective research activities of students, which develops the ability to research and is carried out within the educational process by means of cognition according to the logic of scientific research. The tasks of research work of students in a higher education institution are outlined. The directions of research activity of students of institutions of higher education are characterized: research work as an integral element of the educational process (educational research activity); research work carried out outside the educational process; scientific and organizational activities. Forms of organization of research work of students serving the formation of research competence of future teachers are presented. It is proved that the effective formation of a competent, competitive, capable of self-development and self-realization of the teacher-researcher is

facilitated by the creation of an active scientific environment and modernization, in accordance with the competence approach, content, forms and methods of educational process.

Keywords: *professional activity, research paradigm, research activity, research skills, research competence, research competence of a teacher, structure of research competence, research work of students, educational research work, extracurricular research work.*

В умовах входження України до європейського освітнього простору однією з провідних тенденцій розвитку вітчизняної освіти є посилення уваги до якості підготовки вчителів до дослідницької діяльності. Упровадження прогресивних освітніх технологій та вивчення рівня функціонування й розвитку педагогічних систем можливе лише на основі наукових досліджень. У системі освіти відбувається утвердження нової парадигми – дослідницької, яка ґрунтується на єдності навчального та дослідницького процесів. Тому оволодіння технологіями дослідницької роботи стало вимогою і потребою компетентного педагога.

Актуальність окресленої проблеми знаходить відображення у законодавчих та нормативно-правових документах. Зокрема у Законі «Про освіту» (2017 р.) наголошується, що державна політика у галузі освіти формується і реалізується на основі наукових досліджень; серед принципів освітньої діяльності визначаються: науковий характер освіти, її інтеграція у міжнародний освітній та науковий простір та інші [12].

У Законі «Про вищу освіту» (2014 р.) серед основних завдань закладу вищої освіти (ЗВО) визначено: провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі; забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності; створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів [11].

Випускник ЗВО повинен мати не тільки достатні знання з професійного профілю, а й здатність до здійснення кваліфікованого науково-дослідницького пошуку.

Проблема формування дослідницької компетентності багатоаспектна. Дослідницьку компетентність як ключовий компонент професійної компетентності розглядають у своїх дослідженнях А. Баранніков, В. Болотов, І. Зимня, Ю. Соляніков, О. Ушаков, А. Хуторський та ін. Учені по-різному визначають місце дослідницької компетентності у класифікаціях ключових компетентностей. Самостійна роль, поряд з навчальною, соціально-особистісною, комунікативною, особистісно-адаптивною і компетентністю в галузі організаторської діяльності та співпраці, відводиться дослідницькій компетентності у класифікації А. Бараннікова [3]. Як складову частину пізнавальної компетентності, яка включає «елементи методологічної, надпредметної, логічної діяльності, способи організації цілепокладання, планування, аналізу, рефлексії» та слугує компонентом компетентності особистого самовдосконалення, спрямованої на оволодіння способами інтелектуального і духовного саморозвитку, розглядає дослідницьку компетентність А. Хуторський [13, с. 57]. У ролі компонента «компетенції, що стосується діяльності людини» дослідницька компетентність виступає у класифікації ключових компетентностей І. Зимньої [7, с. 40].

Проблема формування дослідницької компетентності працівників педагогічної сфери, зокрема й майбутніх учителів, була об'єктом вивчення науковців, серед яких

М. Архипова, М. Головань, Л. Горшкова, Л. Коваль, С. Кравченко, Н. Любчак, Ю. Лавриш, О. Мартиненко, О. Норкіна, І. Попович, Н. Пузирьова, В. Шейко та ін.

Так, М. Архипова розробила модель дослідницької компетентності, яка містить спрощені компоненти системи формування особистості майбутнього фахівця-дослідника, а саме: цільовий, мотиваційний, змістовий та організаційний [2]. Науковці Л. Горшкова та Л. Коваль доводять необхідність оптимізації та визначення чітко окреслених періодів здійснення навчально-наукової і науково-дослідної роботи студентів упродовж усього терміну навчання у ЗВО; визначають етапи формування дослідницької компетентності (початковий, спрямовувальний, діяльнісний, аналітичний, синтетичний, інтеграційний) згідно з віковими особливостями студентів і принципами поетапності та послідовності [5].

Здійснений аналіз психолого-педагогічних публікацій свідчить про підвищення інтересу науковців до питання сформованості дослідницької компетентності у педагогів сучасної школи. Водночас можна стверджувати, що поняття «дослідницька компетентність педагога» все ще є дискусійним і потребує чіткого визначення його сутності в умовах реалізації дослідницької парадигми розвитку освіти з метою обґрунтування закономірностей та розробки форм і методів формування означеної компетентності у процесі професійної підготовки студентів педагогічних спеціальностей закладів вищої освіти.

Мета статті – розкрити сутність поняття «дослідницька компетентність педагога», визначити роль означеної компетентності у професійній підготовці студентів педагогічних спеціальностей та зазначити шляхи її формування в освітньому процесі закладу вищої педагогічної освіти.

Аналіз і узагальнення визначень поняття «дослідницька компетентність», що трактується науковцями як: поліфункціональне поняття (Н. Петрова); особлива функціональна система психіки і взаємопов'язана з нею цілісна сукупність якостей людини (О. Бережнова); характеристика особистості (В. Єлагіна, Ю. Риндіна); якісна характеристика особистості (С. Грозан); інтегративна якість особистості (Л. Бурчак, О. Литвинова, О. Норкіна, К. Степанюк, О. Ушаков, Т. Шкеріна); цілісна, інтегративна якість особистості (М. Головань, В. Яценко); утворення особистості (Л. Горшкова, Л. Коваль); комбінація системних полідисциплінарних інтегрованих знань; багатофункціональних пізнавальних умінь (І. Зимня); здатність і готовність до дослідницької діяльності (В. Константінов); внутрішня потреба особистості в дослідницькій діяльності (Т. Міщеніна); володіння людиною відповідною дослідницькою компетенцією (А. Хуторський); невіддільний компонент загальної і професійної освіченості (М. Архипова, Л. Голуб); інтегрована особистісно-професійна якість фахівця (С. Сисоєва), дозволяє зробити висновок про те, що нині відсутнє однозначне розуміння цього поняття.

Систематизувавши різноманітні визначення [2; 4; 5; 6; 7; 9; 13] та виокремивши сутнісні ознаки категорії, під дослідницькою компетентністю вчителя будемо розуміти іманентну характеристику його діяльності загалом, якісне інтегративне динамічне утворення особистості, яке характеризується знаннями у галузі здійснення педагогічного дослідження, ставленням до цього виду педагогічної діяльності, готовністю і вміннями здійснювати власну й організовувати відповідну дослідницьку діяльність своїх учнів у подальшій професійній роботі.

На основі вищезазначеного можна виокремити такі компоненти структури дослідницької компетентності майбутнього вчителя:

– *когнітивний компонент* – сукупність теоретичних і методологічних знань, які необхідні педагогові, щоб ставити і вирішувати дослідницькі завдання у своїй професійній діяльності;

– *мотиваційно-ціннісний компонент* – зацікавленість у дослідницькій діяльності, ціннісне ставлення до неї; самостійність у процесі пізнання; прийняття рішень та їх оцінки; пізнавальна активність; здатність до подолання когнітивних труднощів;

– *особистісно-ціннісний компонент* – комплекс особистісних якостей, що забезпечують високий рівень проведення дослідницької діяльності: рівень інтелектуального розвитку; аналітичність розуму; рефлексивні здібності; конструктивна критичність мислення; сприйнятливості до нових ідей; уміння концентруватися; творча уява; інтуїція; психологічна підготовленість до активної дослідницької роботи; впевненість у своїх дослідницьких здібностях; наполегливість; працелюбність; відповідальність;

– *діяльнісно-операційний компонент* – уміння виявляти і формулювати проблеми, цілепокладання та планування дослідження, висунення гіпотези; сформовані навички проведення експериментів [2; 4; 6].

Дослідницьку компетентність майбутніх учителів ми розуміємо як результат ефективної науково-дослідної діяльності студентів. Завдання науково-дослідної роботи студентів полягає у формуванні в них наукового світогляду, оволодінні методологією та методами наукового дослідження; допомозі у якнайшвидшому оволодінні спеціальністю, досягненні високого професіоналізму; розвитку творчого мислення та індивідуальних здібностей під час розв'язування практичних завдань; прищепленні навичок самостійної науково-дослідної роботи; розвитку ініціативи, здатності застосовувати теоретичні знання у практичній роботі; розширенні теоретичного кругозору і наукової ерудиції майбутніх фахівців; створенні та розвитку наукових шкіл, творчих колективів, вихованні у закладі вищої освіти резерву вчених, дослідників, викладачів [14, с. 24–25].

Науково-дослідна діяльність студентів закладів вищої освіти здійснюється за такими напрямками: 1) науково-дослідна робота як невід'ємний елемент освітнього процесу (навчально-дослідницька діяльність); 2) науково-дослідна робота, що здійснюється у позанавчальний час; 3) науково-організаційні заходи [8; 10; 14].

Навчально-дослідна (пошукова) діяльність, яку організовує педагог, спрямована на пошук пояснень і доказів, закономірних зв'язків і відношень, що експериментально спостерігають або теоретично аналізують, та в результаті якої студенти активно оволодівають знаннями, розвивають свої дослідні вміння і здібності [1] та передбачає створення оригінального соціального, особистісно-значущого продукту шляхом самостійного використання засвоєних знань, умінь і навичок навчально-пізнавальної діяльності, перенесення їх у нові умови, комбінування відомих способів чи створення нових підходів до вирішення проблем [10, с. 246].

Науковець Ю. Лавриш визначає такі вимоги до її виконання: максимальна наближеність до освітнього процесу; конкретність тематики; сучасний науковий рівень її виконання у практичній діяльності; поступове ускладнення дослідних завдань та

тематики від курсу до курсу; професійно-творчий характер науково-дослідної роботи тощо [8, с. 73].

Формуванню дослідницької компетентності майбутніх учителів слугують такі форми організації навчально-дослідницької роботи студентів, як-от: проблемні лекції; виконання лабораторних, практичних, семінарських та самостійних завдань, контрольних робіт, що містять елементи проблемного пошуку; підготовка реферативних матеріалів за науковою літературою з конкретної теми з елементами наукового дослідження та їх презентація; виконання мікродосліджень, мініпроектів, аналіз нормативно-правових документів в освітній галузі; анотація психолого-педагогічної та методичної літератури; написання есе, наукових статей, тез; складання і розв'язування педагогічних задач; розробка методичних матеріалів із використанням дослідних методів; розробка і розв'язування тестових завдань; виконання нетипових завдань дослідного характеру в період виробничої практики; підготовка і захист курсових, дипломних та магістерських робіт, пов'язаних із проблематикою наукових досліджень кафедр та ін.

Ефективними методами, що сприяють формуванню дослідницької компетентності майбутніх учителів, розвивають наукову ерудицію, кругозір, критичність мислення, дослідницькі, комунікативні та дипломатичні навички, відповідальність, здатність працювати в команді, шукаючи колективне вирішення складних задач та відстоюючи власну думку, удосконалюють уміння вести аргументовану наукову дискусію, плідно працювати з науковою літературою, узагальнювати та критично аналізувати підібраний матеріал – є колективна та індивідуальна рефлексія; метод моделювання професійних ситуацій; інтерактивні методи (кейс-метод, «мозковий штурм», метод «Прес», метод проєктів, дискусія, дебати), ігрові технології (рольові, ділові та інтелектуальні); метод круглих столів, тренінг-методи, майстер-класи, «занурення у наукове середовище» тощо.

Науково-дослідна діяльність студентів у позанавчальний час сприяє творчій самореалізації особистості згідно з її індивідуальними можливостями, доповнює процес їхнього професійно-творчого розвитку, при цьому виокремлюється науково-дослідна діяльність, що доповнює освітній процес, і науково-дослідна діяльність, що здійснюється паралельно освітньому процесу. Науково-дослідна діяльність, що доповнює освітній процес, передбачає залучення студентів до участі у роботі наукових конференцій і семінарів, олімпіад та конкурсів тощо. Дослідна робота, паралельна освітньому процесу, здійснюється за допомогою таких форм: робота наукових гуртків та проблемних груп; участь у міжнародних пошукових програмах; зустрічі студентів із провідними спеціалістами, ученими-педагогами України та зарубіжних країн; участь у роботі міжнародних, всеукраїнських, регіональних, міжуніверситетських, загально-університетських наукових конференціях, семінарах, читаннях тощо; участь студентів у конкурсах на кращу наукову студентську роботу тощо.

Тож системна дослідницька й експериментальна робота та необхідна для цього дослідницька компетентність стали невід'ємною складовою функціональної компетентності педагогів. Адже нова місія та завдання школи потребують від учителів піднятися до такого рівня інноваційної роботи в школі, коли вони будуть здатні не лише впроваджувати, але й створювати нову практику освіти з високим ступенем узагальнення, виявляти та формулювати наукові закономірності, принципи, створювати новий зміст та високоефективні освітні технології, що забезпечуватимуть якість освіти

майбутніх громадян України. Ефективному становленню компетентного, конкуренто-спроможного, здатного до саморозвитку та самореалізації вчителя-дослідника сприяє створення активного наукового середовища та модернізація, відповідно до компетентнісного підходу, змісту, форм і методів освітнього процесу.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у пошуку ефективних форм організації дослідницької діяльності майбутніх учителів, спрямованих на формування їх дослідницької компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев В. И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности: методическое пособие. М.: Высшая школа, 1981. 240 с.
2. Архипова М. Дослідницька компетентність майбутніх інженерів-педагогів. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 22–24 жовтня, 2009 р.). Хмельницький, 2009. С. 144–148.
3. Баранников А. В. Содержание общего образования: компетентностный подход. М.: ГУ ВШЭ, 2002. 51 с.
4. Головань М. С. Модель формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. СумДПУ імені А. С. Макаренка. Суми, 2012. № 5(23). С. 196–205.
5. Горшкова Л. М., Коваль Л. В. Педагогічні умови формування дослідницької компетентності студентів біологічного профілю. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Серія: Педагогічні науки. 2015. Вип. 27. С. 78–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2015_27_16 (дата звернення: 20.03.2020).
6. Грозан С. Компетентнісна модель професійного розвитку майбутнього вчителя. *Наукові записки РДГУ*. 2017. Вип. 15(58). С. 121–124.
7. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 213 с.
8. Лавриш Ю. Е. Особливості організації науково-дослідницької діяльності студентів вищих навчальних закладів. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія: Філологія. Педагогіка. 2013. Вип. 2. С. 72–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vntufl_2013_2_13 (дата звернення: 20.03.2020).
9. Норкіна О. В. Розвиток дослідницької компетентності педагогів як умова підвищення ефективності дослідно-експериментальної роботи URL: <http://conf.kubg.edu.ua/index.php/courses/idpurso/paper/view/92> (дата звернення: 20.03.2020).
10. Оніпко В. Організація пошуково-дослідницької діяльності майбутніх учителів природничих дисциплін у підготовці до роботи у профільній школі. *Витоки педагогічної майстерності*. 2013. Вип. 11. С. 246–250.
11. Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII від 01.07.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 20.03.2020).
12. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 20.03.2020).
13. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Народное образование*. 2003. № 2. С. 55–61.
14. Шейко В. М., Кушнарченко Н. М. Організація та методика науково-дослідної діяльності: підручник. 5-те вид. К.: Знання, 2006. 307 с.

REFERENCES

1. Andreyev, V. I. (1981). Evristicheskoye programmirovaniye uchebno-issledovatel'skoy deyatelnosti. M.: Vysshaya shkola [in Russian].
2. Arkhypova, M. (2009). Doslidnytska kompetentnist maibutnikh inzheneriv-pedahohiv. *Profesiine stanovlennia osobystosti: problemy i perspektyvy*: materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Khmelnytskyi, 144–148 [in Ukrainian].
3. Barannikov, A. V. (2002). Soderzhaniye obshchego obrazovaniya: kompetentnostnyy podkhod. M.: GU

- VShE [in Russian].
4. Holovan, M. S. (2012). Model formuvannya doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv u protsesi profesiinoy pidhotovky. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*, 5(23), 196–205 [in Ukrainian].
  5. Horshkova, L. M., Koval, L. V. (2015). Pedahohichni umovy formuvannya doslidnytskoi kompetentnosti studentiv biolohichnoho profilu. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka*, issue 27, 78–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2015_27_16 [in Ukrainian].
  6. Hrozan, S. (2017). Kompetentnisna model profesiinoho rozvytku maibutnoho vchytelia. *Naukovi zapysky RDHU*, 15(58), 121–124 [in Ukrainian].
  7. Zimnyaya, I. A. (2004). Klyuchevyye kompetentnosti kak rezultativno-tselevaya osnova kompetentnostnogo podkhoda v obrazovanii. M.: Issledovatel'skiy tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov [in Russian].
  8. Lavrysh, Yu. E. (2013). Osoblyvosti orhanizatsii naukovo-doslidnytskoi diialnosti studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut». Seriya: Filolohiia. Pedahohika*, Issue 2, 72–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vntufl_2013_2_13 [in Ukrainian].
  9. Norkina, O. V. Rozvytok doslidnytskoi kompetentnosti pedahohiv yak umova pidvyshchennia efektyvnosti doslidno-eksperymentalnoi roboty URL: <http://conf.kubg.edu.ua/index.php/courses/idpurso/paper/view/92> [in Ukrainian].
  10. Onipko, V. (2013). Orhanizatsiia poshukovo-doslidnytskoi diialnosti maibutnikh uchyteliv pryrodnychyykh dystsyplin u pidhotovtsi do roboty u profilnii shkoli. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti*, Issue 11, 246–250 [in Ukrainian].
  11. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy № 1556-VII vid 01.07.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
  12. Pro osvitu: Zakon Ukrainy № 2145-VIII vid 05.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
  13. Khutorskoy, A. V. (2003). Klyuchevyye kompetentsii kak komponent lichnostno-oriyentirovannoy paradigmy obrazovaniya. *Narodnoye obrazovaniye*, 2, 55–61 [in Russian].
  14. Sheiko, V. M., Kushnarenko, N. M. (2006). Orhanizatsiia ta metodyka naukovo-doslidnoi diialnosti. K.: Znannia [in Ukrainian].